

Sociaal-emotioneel leren in de basisschool
Deel III Concrete leergebieden

III 8. Religiositeit

Inhoudstafel

1. Religies en onderwijs 3
2. De tijdsgeest evolueert 3
3. Een waardevolle pedagogie 3
4. De geestelijke wereld als realiteit 4
5. Toekomst mogelijk maken 4
6. Worden wie je wil zijn 5
  - De vrijheid om te kiezen 5
  - Een religieus ideaal 6
  - De ander beleeft mij 6
7. Een persoonlijke scholingsweg 7
  - Leraren getuigen 7
  - Leeg door te veel druk 8
  - Een stap terug om verder te geraken 8
8. Sociaal-emotioneel leren als wegwijzer 8

1. Religies en onderwijs

Doorheen de geschiedenis is onderwijs steeds een middel geweest om waardensystemen door te geven. Kerken verzekerden zich van aanhang en invloed door in scholen hun geloofsleer te prediken. Vlaamse priesters en zusters die lesgeven vertegenwoordigden de katholieke moraal van hun kloosterorde. Ook in overzeese gebieden had de koloniale macht vaak een kerkelijke basis. Ontwikkeling en kerstening gingen hand in hand. Het oprechte engagement van religieuzen heeft voor mensen in nood het verschil gemaakt. Daarnaast is er binnen de kerk in het onderwijs en elders leed aangericht door bittere strengheid, geweld en misbruik. Wereldwijd zijn godsdienstige leefregels geen waarborg gebleken voor menslievendheid.

2. De tijdsgeest evolueert

Gelukkig evolueerden de opvattingen. Vandaag wordt in alle scholen in ons land het belang erkend van zorgzaamheid en waardering van verschillen. Geen enkel schoolgaand kind zou zich later nog mogen herinneren hoe het ooit vernederd werd of uitgesloten. Scholen moeten plaatsen zijn waar ieder kind zich veilig voelt en gezien wordt, los van sociale en culturele afkomst of intellectuele capaciteiten. Er blijft zeker ruimte voor verbetering. Vooroordelen en discriminatie zijn niet uit de wereld. Leraren die persoonlijke problemen hebben of die onvoldoende vertrouwd zijn met de hedendaagse pedagogische inzichten, doen hun werk minder goed. Maar de tijd dat achtergebleven kinderen in wie niet meer geïnvesteerd werd simpelweg op de laatste bank hun schooltijd verspilden, ligt steeds meer achter ons. Verbale of fysieke overmacht aanwenden om kinderen te doen gehoorzamen wordt veroordeeld. Aandacht en aanmoediging worden vandaag algemeen ingezet om kinderen te helpen leren. In alle klassen verspreid over alle scholen van welke al dan niet religieus geïnspireerde scholengemeenschap ook in ons land, willen de allermeele leerkrachten elke dag weer het best haalbare met hun leerlingen waarmaken. Waarin verschillen Steinerscholen dan en op welke manier is Steineronderwijs religieus te noemen?

3. Een waardevolle pedagogie

Iedereen die een Steinerschool bezoekt kan de uiterlijke eigenheid van de Steinerpedagogie vaststellen. Architectuur, kleurgebruik, materiaalkeuzes en klasinrichting zijn herkenbaar. Peuter- en kleuterklassen ademen huiselijkheid. Bordtekeningen en werk van leerlingen tonen het belang van kunstzinnige expressie en handvaardigheid in de lagere school. De natuur en de seizoenen leven ook binnen in decoratie en leerstof. Periodeschriften getuigen van een intensief leerproces vormgegeven in het eigen handschrift. Op informatiemomenten wordt de nadruk gelegd op de weloverwogen planning van wat geleerd wordt. Kinderen krijgen aangeboden waar ze volgens de antroposofische pedagogie op dat moment van hun ontwikkeling aan toe zijn om veelzijdig te groeien als mens. Ouderparticipatie wordt hoog in het vaandel gedragen. De leraar staat samen met de ouder in voor de vorming van het kind en neemt die taak met grote inzet ter harte.

Veel mensen kunnen zich in dit alles vinden. Ouders kiezen dan ook voor de Steinerschool omwille van de warmte die er vanuit gaat, de kleinschaligheid, het brede aanbod van werkvormen en het persoonlijke contact met de leerkracht die belangstelling heeft voor hun kind. De serene momenten van stilte en het reciteren van spreuken bij het begin en einde van de dag en bij de maaltijd, worden veelal ervaren als opvoedend en structurerend. Het vieren van de jaarfeesten sluit aan bij eeuwenoude culturele tradities die de kinderen vaak nergens anders meer krijgen aangereikt.

Vormen deze kenmerkende eigenschappen van Steineronderwijs ook de grond van wat leraren samenbrengt in een Steinerschool?

4. De geestelijke wereld als realiteit

Er is meer. De overtuiging dat ieder mens zich in wezen ontwikkelt vanuit een geestelijke kern wordt niet noodzakelijk uitgesproken bij oudercontacten. Ook leerkrachten onderling vermijden het soms eerder om te praten over hun religieuze inspiratie. Vanzelfsprekend wordt van een leraar in een Steinerschool de bereidheid verwacht zich te verdiepen in de Steinerpedagogie en haar bron de antroposofie. Gaandeweg zal blijken of iemand die deel gaat uitmaken van het lerarenteam zich er ook werkelijk mee zal kunnen verbinden. Net als bij iedere samenwerking zal het dan gaan om taakverdeling, vertrouwen, steun en bijscholing. En om een dimensie meer.

In een Steinerschool ga je je als leerkracht ongemakkelijk voelen wanneer je ervan uitgaat dat de materiele, tastbare werkelijkheid ons bestaan volledig definieert. Ook als je je kan vinden in de manier van werken, wordt het moeilijk aansluiting te blijven ervaren als de studie in de lerarenvergadering, de intenties rond kinderbesprekingen en de samen uitgesproken meditatieve spreuken je amper inspireren. De antroposofie zoals Steiner die heeft laten optekenen tijdens zijn vele voordrachten ziet onze wereld, iedere individuele mens en de geschiedenis van de mensheid als de manifestatie van een geestelijke bestemming. Sterker nog, in Steinerscholen neemt men aan dat in de geestelijke wereld van voor en na de geboorte reële steun en helpende inzichten te vinden zijn voor ieders ontwikkeling en voor het verwezenlijken van het schoolproject.

De inspiratie voor het werken met de kinderen ligt in gedegen voorbereiding, grondig eigengemaakte leerinhouden én in het intuïtief en meditatief toegang zoeken tot wat nodig blijkt om een kind juist te begeleiden. Een vraagstuk rond een kind 'mee de nacht innemen' heeft een diepere betekenis dan kijken of er na een goede nachtrust een frisse blik kan ontstaan op de situatie. Er wordt van uitgegaan dat we in de nacht als mensen loskomen van onze fysieke, ademende lichamen en reizen door sferen waar ontmoetingen en inzichten op een heel andere manier tot stand komen dan wanneer we wakker zijn en weer helemaal in ons lichaam functioneren. Inspirerende beelden, nieuwe oordeelvrije gedachten en een dieper meevoelen dragen bij aan het begrijpen en ondersteunen van kinderen op hun unieke levensweg.

Zich richten op niet tastbare waarnemingen is een delicaat gegeven. Het vraagt om integer onderzoek en oprechte bereidheid tot emotionele, mentale en spirituele groei.

5. Toekomst mogelijk maken

Iedere geboorte komt met overweldigende mogelijkheden. Elke unieke kleine mens wil met onvermoeibare kracht het beste maken van de eigen blauwdruk. Daarbij is hulp geboden want een pasgeborene is afhankelijk en kwetsbaar en blijft dat gedurende vele levensjaren.

Kinderen zijn geen kleine volwassenen. Zij zijn op weg naar volwassenheid. Op die weg maken ze een evolutie door die verstoord zou worden door het te vroeg aanspreken van volwassen vermogens zoals beredeneren en analyseren. Kleine kinderen hebben recht op het onbewust beleven van vertrouwen in een zorgende omgeving. In de lagere school zou ieder kind onbezorgd vertrouwen moeten kunnen voelen in de fantasierijke en warme autoriteit van ouders, leraren en andere leidende volwassenen. In de tienertijd leert de jongere meer en meer bewust vertrouwen op het eigen oordeel.

Als volwassene vormen we de ervaringen uit onze kindertijd en jeugd om tot eigen keuzes en verwezenlijkingen. Steineronderwijs beoogt het aanleggen van een rijke voedingsbodem voor die omvorming. Zo kunnen kinderen en jongeren zich ontwikkelen tot verantwoordelijke, sociale en gewetensvolle volwassenen die positief zullen bijdragen aan de wereld van morgen. De aangeboden leerstof, de manier van samenleven en lesgeven op school, de verhalen, alle werkvormen, kunstzinnige processen en feestdagen in de Steinerschool zijn er op gericht elk kind de hand te reiken om zo volledig mogelijk te worden wie het kan zijn en wie het bedoeld is te worden.

In dat laatste ligt de overtuiging besloten dat ieder kind een unieke en zinvolle levensweg gaat vanuit een bedoeling die verder reikt dan ons menselijke streven. De leraar put geduld, vertrouwen en respect uit het geloof dat iedere mens in dit leven een wordingsproces doormaakt. Dat proces maakt deel uit van de immateriële wordingsgeschiedenis van de mensheid en draagt er betekenisvol toe bij. Deze visie gaat uit van een religieuze grondhouding.

Steiner riep op om kinderen zo op te voeden dat ze zich met de kosmos en hun geestelijke oorsprong verbonden zouden blijven voelen. Dat doel reikt verder dan kinderen degelijk grootbrengen tot eerlijke, sociaal bewogen burgers die in economische zin een zelfstandig en geslaagd leven leiden. Toch is er geen sprake van het doorgeven van dogma's of van het onderwijzen van een geloofsleer. Het gaat erom een innerlijk vuur brandende te houden en het te voeden met liefdevolle aandacht en vertrouwen. Zo zal het kind later krachtig, enthousiast en als een vrije persoon initiatieven kunnen verwezenlijken vanuit de wil om te ontwikkelen.

De ontplooiing van wat een kind in zich draagt zal het in staat stellen om het eigen spirituele levensdoel in verbondenheid met anderen te realiseren. In ieder leven kan iets nieuws tot stand komen. Aangeleerde kennis en vaardigheden dienen een persoonlijke en maatschappelijke toekomst die nog onbekend is. Kinderen die geholpen worden om hindernissen te nemen en kunnen opgroeien in veilige, uitnodigende omstandigheden behouden hun verwondering en eerbied voor alles wat leeft, voor zichzelf en iedere medemens. Ze zien mogelijkheden en durven gaan voor toekomstdromen. Wie met minder kansen groot moest worden, in de kou gelaten werd of geschokt door bedreigende gebeurtenissen, leert een plantrekker worden of plooit zich terug in gekwetstheid. Wie in het mysterie van het leven op aarde inspiratie kan blijven vinden, wordt gevoed door die verbinding met wat onzichtbaar het zichtbare schept.

6. Worden wie je wil zijn

De vrijheid om te kiezen

De vrijheid die we in de Steinerschool ieder kind toewensen is om naarmate het zelfbewustzijn toeneemt steeds meer te kunnen zeggen: 'ik wil wat ik doe'. Ik sta achter mijn daden. Ik neem er de verantwoordelijkheid voor. Het is hoe ik wil bestaan. Wat ik doe toont de liefdevolle medemens die ik in deze situatie wil zijn. Ik handel in overeenstemming met mijn geweten, ik zet stappen in de richting van mijn levensdoel.

Door heel wat omstandigheden kan die vrijheid ingeperkt worden. Zelfbehoud doet mensen daden stellen die desnoods ingaan tegen het eigen morele kompas. Verweer en vergelding krijgen de bovenhand. Traumatiserende gebeurtenissen en psychische kwetsuren kunnen tot veel later in het leven het doen en laten bepalen en beperken.

Ook socio-culturele posities hebben hun invloed op moraliteit. Bij wie zich superieur acht en ook bij diegenen die geen stem krijgen en op wie neergekeken wordt, kan onverschilligheid de plaats innemen van moreel besef. Vrijheid wordt dan ingevuld als vrijblijvendheid. Mensen die zich niet verbonden voelen met hun omgeving zullen sneller besluiten dat zij uit eigenbelang mogen doen wat ze willen zonder omzien.

De vrijheid tot gewetensvol handelen is steeds opnieuw te verwerven. Gewetensvragen brengen leed in herinnering en zetten vaste overtuigingen op de helling. Slechts als we bewust lerend omgaan met wat het lot ons aan mogelijkheden en moeilijkheden aanreikt, verkrijgen we keuzevrijheid. Wat doe ik in deze omstandigheden? Kies ik voor het mogelijk goede? Draag ik bij aan herstel of maak ik de problemen groter?

Een religieus ideaal

Vrijheid als ideaal voor de mensheid roept ons als mensen op om ons eigen welzijn en dat van iedere andere medemens even hoog in te schatten. Voorbij de eeuwenoude strijd om territorium, rijkdommen en invloed kunnen we kiezen voor absolute broederlijkheid. Een waardig, gerespecteerd leven met voldoende voedsel, een dak boven het hoofd en een veilige thuishaven is ieders geboorterecht. Hoe kunnen we daar anders over denken wanneer we beseffen dat in iedere mens iets van het goddelijke zich openbaart?

De onwrikbare voorschriften van religies die verdelen en veroordelen, houden mensen onvrij. In religieuze zin vrij zijn betekent openstaan voor elke ware ontmoeting die de persoonlijke grenzen en beperktheden overstijgt. Het betekent ieder ander willen zien in haar of zijn volledigheid en evenwaardigheid voorbij alle onenigheden en verschillen, voorbij alle labels.

Het middengebied van onze ziel biedt ons daartoe een ontmoetingsplaats. In het ritme van onze hartslag en onze ademhaling zijn we voortdurend afwisselend bij de ander en bij onszelf. We zijn van elkaar gescheiden door onze aparte fysieke lichamen en onze unieke biografieën. Tegelijk zijn we allemaal met elkaar verbonden.

De ander beleeft mij

De vraag 'Wat beleeft de ander aan mij?' wordt zo even belangrijk als wat ik beleef in de ontmoeting met die ander. Wat draag ik bij? Wat komt er door mij in beweging? Welke invloed heb ik op de vrijheid van de ander? Door die blik van buitenaf op mezelf, het negatief als het ware van hoe ik innerlijk mezelf en mijn gedrag interpreteer, krijg ik een vollediger zicht op wie ik ben. Het perspectief vanuit de ander verlegt de focus van wat mij wordt aangedaan naar wat ik doe. Dat maakt me veerkrachtiger. Ik kan actief mijn lot mee scheppen door de volle verantwoordelijkheid op te nemen voor mijn vrije woorden en daden.

Kinderen zijn bij uitstek spiegels voor wie hen begeleidt. Zij beantwoorden onmiddellijk hoe met hen wordt omgegaan. Ze beleven ongefilterd wat in hun omgeving leeft en geven terug wat dat in hen teweegbrengt. Ons optimisme en vertrouwen bieden hen houvast en maken hen blij. Onze bezorgdheden en angsten belasten hen. Als leraar ben je op de eerste rij getuige van die wisselwerking. Je eigen ontwikkeling, de mate waarin je hoopvol jouw levensweg boetseert, heeft een rechtstreekse invloed op hoe het er in je klas aan toe gaat.

7. Een persoonlijke scholingsweg

Jouw inspiratie speelt een grote rol in hoe je je job waarmaakt. Waarin geloof jij? Waaruit put jij kracht en hoop? Wanneer ervaar jij de onzichtbare krachten die de zichtbare vormen scheppen? Hoe houd jij het contact met wat jou voedt levend?

Leraren getuigen

... Er zijn die momenten waarop de kinderen aan het spelen zijn, aan het schilderen of het rekenen, dicht bij zichzelf en toch samen, verbonden door pure samenhang. Er zijn bijzondere ogenblikken waarin de lucht lijkt te verdichten en aandachtige gebaren als het aanstrijken van een lucifer of het aanreiken van een stukje appel haast sacraal worden en het onzichtbare zichtbaar maken. Er is ieder begin van een nieuwe dag, wat je 's morgens al ervaren hebt, hoe je in het moment zelf de omgeving hebt waargenomen op weg naar school zodat je vanuit die innerlijke rust de kinderen bewust verwelkomt bij het binnengaan van de klas. Er zijn de gewoontes die je voor jezelf inbouwt, persoonlijke rituele handelingen die de verbinding met je kern voelbaar houden, hoe je zelf aan de slag gaat met doorleefde spiritualiteit los van dogmatiek. Er is de vreugde die jij en de kinderen ervaren bij het samen zingen, verschillen en geschillen zijn even weg, er ontstaat een hartelijkheid die iedereen optilt. Door samen te werken, samen te studeren, samen oprecht naar antwoorden te zoeken en er respectvol te zijn voor elkaar wordt het team meer dan de optelling van de individuele leden. In die gemeenschap wordt beleefd wat gemeenschappelijk is, wat verbindt. Er is de bereidheid om het eigen aandeel te zien wanneer er iets schuurt zodat de warmte van wrijving kan doen groeien. Er is de intentie om in alle omstandigheden en bij elke ontmoeting zo waarachtig mogelijk te spreken en te handelen, om het eigen juiste pad steeds weer op te zoeken. Er is de keuze om met open ogen alles wat er te doen valt in de school waar te nemen, te willen bijdragen aan wat nodig is om het schoolleven te verrijken, om het leertraject van dit kind, het welzijn van deze collega, de orde op deze plek te verzorgen. De natuur spreekt tot de mens. Haar schoonheid en terugkerende processen beleven en waarderen houdt ons dicht bij het mysterie van geboorte en dood. Levendige interesse in wat ons omringt, in hoe de wereld draait, in wie de ander is en wie ik zelf ben leidt tot meer kennis over wat essentieel is. Bewuste aandacht schenkt bij veel gelegenheden de ervaring dat 'er meer is', iets wat ons overstijgt, iets dat aan ons gebeurt. De spreuken die we uitspreken onthullen soms plots voorbij het verstandelijke een diepere betekenis die beroert en kracht geeft. De eigen biografie kan werkzaam zijn voor anderen. Net doordat jij op deze manier viel en opstond ben je krachtig verbonden met dit zoekende kind in je klas. Prestatiedrang en perfectionisme vallen weg wanneer je mild kijkt naar je eigen levensweg en hoe deze kinderen en jij elkaar kruisen, hoe blij je bent dat je hen kan uitnodigen zichtbaar te worden om te zien waar jullie samen geraken. Het hier en nu maakt tijd vloeibaar, van ogenblik tot ogenblik is er even geen planning, geen doelbewuste tussenkomst, geen rush naar het volgende. In de klas kan je bewust een ruimte scheppen die wat de kinderen bezighoudt op een beschermende manier draagt. Zo kunnen ze bij zichzelf blijven ondanks soms destabiliserende ervaringen. Vertragen helpt om meer te beleven, om alle tijd van de wereld te nemen in het contact met de kinderen en met alles en iedereen om ons heen. ...

Leeg door te veel druk

En natuurlijk zijn er de periodes waarin het allemaal veel is en snel lijkt te moeten gaan. De dagen waarop de druk van drukte het overneemt, de agenda, de verplichtingen. De momenten waarop je onvriendelijk en gehaast zaken eist van de ander omdat je geen reserve hebt voor geduld. Er lijken tijd noch ruimte te zijn voor bezinning. Er is zoveel dat nu even gewoon moet. Je ervaart minder levensvreugde. Er komt nog weinig terug als antwoord op wat jij geeft. Je kan het moeilijker ontvangen ook want je functioneert min of meer buiten jezelf. Je wordt moe en mogelijk na een tijdje moedeloos. Je verliest de verbinding met wat je doet. Zelfs mooie resultaten maken je niet meer blij. Er knaagt een leegte.

Een stap terug om verder te geraken

Precies dan doet het er toe te zien wat er gebeurt, wat er verloren gaat. Het lijkt soms een hele opgave om in de maalstroom van professionele en persoonlijke uitdagingen het schip toch van koers te veranderen of even voor anker te gaan. Het vraagt een bewuste inspanning om te blijven kiezen voor de mogelijkheid van religieuze inspiratie. Gelukkig is in al zijn eenvoud een stap terug zetten een krachtige helende keuze. Het is de bewuste stap naar stilte, naar kleine betekenisvolle handelingen, naar een hartelijk woord voor de ander en naar milde zorg voor jezelf. Weer bij je innerlijke bron thuiskomen, lichamelijk, zielsmatig en spiritueel, zal je in staat stellen om opnieuw uit te reiken en om je taken op te nemen zonder uitgeput te raken.

8. Sociaal-emotioneel leren als wegwijzer

De leerlijn sociaal-emotioneel leren reikt handvatten aan om ontwikkelingsgericht en leeftijdseigen kinderen te steunen bij hun groei naar wie ze trouw aan zichzelf kunnen worden. Kinderen overwinnen hindernissen. Ze ervaren vreugde en plezier en hebben het moeilijk met wat hen pijn doet of uitdaagt. Ze tonen hoe het met hen gaat door hoe ze zich gedragen. Ze werken enthousiast mee of haken af. Ze verzetten zich, maken zich minder zichtbaar of eisen net bijzonder veel aandacht. Ze zijn onderweg en rekenen op hun leraren om hen te begrijpen en te gidsen.

Wie ben jij? Hoe zit jij in elkaar? Wat is jouw unieke bijdrage in onze klas? Wat heb jij nodig om nog meer jij te worden? Wanneer geïnteresseerde volwassenen zich die vragen stellen, voelt een kind zich gewaardeerd. Een kind dat gedrag stelt waardoor er problemen ontstaan is dan geen probleemkind meer dat probleemgedrag stelt. Het is een kind dat noodsignalen uitstuurt. Het zoekt naar een uitweg. Het raakte gevangen in een overlevingslogica waardoor betrouwbaar meewerken even geen prioriteit kan zijn.

Kinderen telkens weer trachten te bevrijden uit wat hen tegenhoudt de liefdevolle mens te worden die ze werkelijk willen zijn is misschien wel het meest waardevolle wat een leraar voor hen kan doen.

Sociaal-emotioneel leren op school sluit aan bij de drie basisprincipes van een samenleving die culturele vrijheid, rechtsgelijkheid en economische solidariteit wil waarmaken. Voor elk kind, voor alle leraren en ouders en voor iedereen die deel uitmaakt van de schoolgemeenschap kunnen de waarden *liberté, égalité* en *fraternité* steeds opnieuw worden vormgegeven.

De drie pijlers *vrijheid, gelijkheid* en *broederlijkheid* samen vormen de basis voor sociaal-emotionele groei. Ze waarborgen ieders kansen om zich te blijven ontwikkelen als wordende persoon.

Elke mens heeft recht op voldoende **vrijheidsruimte** om autonoom vaardigheden te ontplooiën.
Gelijkwaardigheid wordt verzekerd door duidelijke **afspraken** die gelden voor iedereen.
De openhartige **uitwisseling** over elkaars noden maakt verbonden samenwerken mogelijk.